

دانشگاه پیام نور بوشهر
پایان نامه برای دریافت مدرک کارشناسی ارشد
رشته زبان و ادبیات فارسی
گروه زبان فارسی

عنوان :

نقد و بررسی عنصر جدال و کشمکش در رمان «خاما» از «یوسف علیخانی»

استاد راهنما:

دکتر حجت عباسی

استاد مشاور:

دکتر عباسی جاهدجاه

نگارنده :

حمیده نادری

شهریورماه 1402

جمهوری اسلامی ایران
وزارت علوم، تحقیقات و فناوری

دانشگاه پیام نور
استان بوشهر

دانشگاه پیام نور
بوسه تعالی

تاریخ: ۱۴۰۲/۰۶/۲۸
شماره: ۵۰۹۵۵۰۲۹
پیوست:

صور تجلسه دفاع از پایان نامه کارشناسی ارشد

آقای/خانم حمیده نادری

دانشجوی رشته زبان و ادبیات فارسی

به شماره دانشجویی ۴۰۰۹۵۵۰۲۹

تحت عنوان:

نقد و بررسی عنصر جدال و کشمکش در رمان خاما از یوسف علیخانی

جلسه دفاع پایان نامه کارشناسی ارشد نامبرده با حضور هیات داوران در مورخ ۱۴۰۲/۰۶/۲۸ ساعت ۱۰:۰۰

در مرکز بوشهر برگزار و پس از ارزیابی پایان نامه مذکور به شرح زیر تعیین گردید.

درجه ارزشیابی	نمره دفاع بر مبنای ۲۰
خوب -	۱۷/۱
	حمیده

امضا	محل خدمت	مرتبۀ دانشگاهی	نام و نام خانوادگی	هیات داوران
	دانشگاه پیام نور مرکز کنگان	اسنادیار	حجت عباسی	استاد راهنما
	دانشگاه پیام نور مرکز بوشهر	دانشیار	عباس جاهدجاه	استاد مشاور
	دانشگاه پیام نور گناوه	استادیار	محمدنادر شریفی	استاد داور
	دانشگاه پیام نور مرکز بوشهر	مسئول تحصیلات تکمیلی	فریبا ارژنگ نژاد	نماینده تحصیلات تکمیلی

نمره نامبرده بر اساس بخشنامه‌ها و دستورالعمل‌های مربوط محاسبه و در تاریخ نهایی شده است.

مهر و امضاء رئیس مرکز

بوشهر، بلوار شهید چمران،
خیابان غدیر، دانشگاه پیام نور
استان بوشهر.

تلفن: ۰۷۷-۳۳۵۴۸۰۱۴

۰۷۷-۳۳۵۵۸۸۸۲

دورنگار: ۰۷۷-۳۳۵۵۹۴۸۹

کد پستی: ۷۵۱۵۸۷۳۳۹۴

سایت: bushehr.pnu.ac.ir

سپاسگزاری :

یارب دل ما را تو به رحمت جان ده، درد همه را به صابری درمان ده

این بنده چه داند که چه می باید جست، داننده تویی هر آنچه دانی آن ده

سپاس خدای را که سخنوران، در ستودن او بمانند و شمارندگان، شمردن نعمت‌های او ندانند و کوشندگان، حق او را گزاردن نتوانند .

با تشکر از جناب آقای دکترحجت عباسی که در کمال سعه صدر، از هیچ کمکی در این عرصه بر من دریغ نمودند و زحمت راهنمایی این پایان‌نامه را بر عهده گرفتند

و با سپاس از جناب آقای دکتر عباس جاهدجاه، که زحمت مشاوره این پژوهش را متقبل شدند

و با کمال قدردانی از جناب آقای دکتر محمدنادر شریفی که زحمت بازخوانی و داوری این پایان‌نامه را پذیرفتند.

با آروزی سعادت برای تمامی سروران گروه زبان و ادبیات فارسی

تقدیم به :

محضر ارزشمند پدر و مادر عزیزم

به خاطر همه تلاش‌های محبت‌آمیزی که در دوران مختلف زندگی‌ام انجام داده‌اند

و بامهربانی چگونه زیستن را به من آموخته‌اند

و

به همسر مهربانم که در تمام طول تحصیل همراه و همگام من بوده است .

چکیده :

کشمکش یکی از عناصر اساسی پیرنگ داستان است که از تضاد و تقابل نیروها و شخصیت داستانی به وجود می‌آید و سبب پویایی و کشش داستان می‌شود. بررسی انواع کشمکش‌های یک اثر موجب شناخت عمیق ویژگی‌های شخصیت و به تبع آن جامعه خواهد بود؛ چرا که داستان تصویری عینی از زندگی بشری است که طرح و محتوای خود را به طور مستقیم از پدیده‌های اجتماعی می‌گیرد. در این پژوهش که به شیوه توصیفی - تحلیلی و با استناد به مطالعات کتابخانه‌ای انجام شده، جدال و کشمکش‌های مطرح در رمان «خاما» دومین رمان «یوسف علیخانی» بررسی شده است. نتیجه پژوهش نشان می‌دهد، این رمان بر محور کشمکش‌های بیرونی و درونی متعددی نوشته شده است. از جمله کشمکش‌های بیرونی کشمکش سیاسی - اجتماعی، کشمکش جسمانی و کشمکش با زمان هستند و عمده‌ترین کشمکش‌های درونی، کشمکش‌های عاطفی و روانی حاصل از خلق نیرویی در درون شخصیت اصلی داستان می‌باشند. شخصیت اصلی در نتیجه کشمکش‌های روانی و برای غلبه بر احساسات ترس، اضطراب و تردید، دو سازوکار دفاع روانی سکوت اختیاری و پناه بردن به خواب و خیالات را برگزیده؛ نیز برای سازگاری بیشتر، از روش نقاب زدن استفاده نموده و هویت واقعی خود را زیر نقاب حسن مهاجر پنهان کرده است.

کلیدواژه‌ها: عناصر داستان، کشمکش، رمان خاما، یوسف علیخانی

فهرست مطالب

1	فصل اول: کلیات پژوهش
2	1-1 مقدمه
3	1-2 بیان مسأله
4	1-3 سابقه و ضرورت پژوهش
6	4-1 اهداف پژوهش
6	5-1 پرسش‌های پژوهش
7	6-1 روش اجرای پژوهش
8	فصل دوم: مبانی نظری پژوهش
9	1-2 مقدمه
9	2-2 داستان
10	1-2-2 قصه
10	2-2-2 رمانس
11	3-2-2 داستان کوتاه
12	4-2-2 رمان
12	1-4-2-2 انواع رمان
15	3-2 عناصر داستانی
16	1-3-2 موضوع
16	2-3-2 درون‌مایه
17	3-3-2 پیرنگ
19	4-3-2 زاویه دید
20	5-3-2 شخصیت
21	6-3-2 صحنه و صحنه‌پردازی
21	7-3-2 گفت‌وگو

22.....	8-3-2 لحن.....
22.....	9-3-2 کشمکش.....
23.....	1-9-3-2 انواع کشمکش.....
26.....	4-2 کشمکش از دیدگاه روانشناختی.....
27.....	1-4-2 نظریه شخصیت کارل گوستاو یونگ.....
30.....	2-4-2 کشمکش روانی و نظریه فروید.....
32.....	5-2 یوسف علیخانی و آثارش.....
35.....	6-2 خلاصه رمان «خاما».....
38.....	فصل سوم: بررسی عنصر جدال و کشمکش در رمان «خاما».....
39.....	1-3 مقدمه.....
39.....	2-3 پیرنگ در رمان «خاما».....
43.....	3-3 شخصیت در رمان «خاما».....
43.....	1-3-3 شخصیت‌های جدال‌آفرین در رمان «خاما».....
44.....	3-3-1-1 خلیل عبدوی - حسن مهاجر.....
50.....	3-3-1-2 باب.....
51.....	3-3-1-3 برادران خلیل.....
52.....	4-1-3-3 فریدون.....
53.....	3-3-1-5 خدایار.....
53.....	3-3-1-6 مشدی محرم اوسطی.....
53.....	3-3-1-7 دایه.....
54.....	3-3-1-8 خاما.....
56.....	3-3-1-9 قدم‌بخیر.....
58.....	3-4 کشمکش در رمان «خاما».....
58.....	1-4-3 کشمکش‌های بیرونی.....
58.....	3-4-1-1 کشمکش فرد و جامعه (سیاسی - اجتماعی).....

63.....	3-4-1-2 کشمکش جسمانی (فرد با فرد)
68.....	3-4-1-3 کشمکش لفظی
69.....	4-1-4-3 کشمکش با زمان
71.....	2-4-3 کشمکش‌های درونی
72.....	3-4-2-1 کشمکش عاطفی و روانی
77.....	3-4-3 سازوکارهای دفاعی
78.....	3-4-3-1 سکوت اختیاری
80.....	3-4-3-2 پناه بردن به خواب و خیال
85.....	3-5 کشمکش‌های رمان «خاما» از منظر جامعه‌شناختی
89.....	فصل چهارم: نتیجه‌گیری
90.....	1-4 نتیجه
93.....	منابع

فصل اول

کلیات پژوهش

1-1 مقدمه

داستان‌ها چه شفاهی باشند چه کتبی، جوهره زندگی آدمی را روایت می‌کنند. روایتی از زندگی که نگاهی به گذشته و چشمی به آینده دارد. آدمی در زندگی خود مدام در تکاپو و کوشش است و در مقابل هر پدیده‌ای کنشی از خود بروز می‌دهد. این کنش‌ها و واکنش‌ها منجر به وقوع حوادثی در جریان زندگی می‌گردد و پیامدهایی نیز به همراه خواهد داشت. داستان که امروز در ملموس‌ترین شکل ادبی خود؛ یعنی رمان جلوه کرده، بازتابی از همین زندگی اجتماعی است و حوادث و وقایعی که آن را شکل می‌دهند حاصل تجربیات برگرفته از آن هستند. آدمی از روزی که پای در دنیای خاکی نهاده برای به دست آوردن خواسته‌هایش در جدال بوده است، حال این جدال با محیط پیرامونش برای رفع نیازهای جسمانی بوده یا کشمکش در درونش برای رسیدن به آمال و آرزوها بوده است.

رمان‌نویس، با خلق شخصیت و طرح حوادث داستان، در همان آغاز کار دست روی همین جدال می‌گذارد. چراکه شخصیت با حرکت، هویت پیدا می‌کند و خصوصیاتش را بر اساس رفتار و گفتارش بروز می‌دهد و حوادث، ناشی از رفتار شخصیت هستند؛ بنابراین ویژگی‌های رفتاری شخصیت در حوادث که منجر به کشمکش می‌شوند پایه و اساس داستان را شکل می‌دهند. از طرفی خواننده برای شناخت شخصیت داستانی، نیاز به درک خصوصیات روحی و روانی او دارد تا به مضمون داستان پی ببرد. درک بهتر کنش‌های شخصیتی و واکنش‌های او مقابل تنش‌های روانی در گرو علم روان‌شناسی است و بررسی موضوعاتی مانند کشمکش‌های اجتماعی، جسمانی و عاطفی همواره از مباحث مهم و مشترک میان ادبیات و روان‌شناسی بوده است. از طرفی هر شخصیت نماینده قشری از جامعه است و رفتارهای بیرونی و درونی افراد واقعیت‌های جامعه را آشکار می‌سازد؛ بنابراین تفسیر ساختار شخصیت رابطه مستقیمی با اوضاع فرهنگی و سیاسی و اجتماعی جامعه دارد.

از سوی دیگر طرح اصلی رمان نیز از طریق عنصر کشمکش شکل می‌گیرد و گسترش می‌یابد؛ بنابراین نقد و بررسی هر اثر داستانی به عنوان تصویری عینی از زندگی بشری که طرح و محتوای خود را به طور مستقیم از پدیده‌های اجتماعی می‌گیرد، بر اساس کشمکش‌های درونی و بیرونی راهکار مناسبی برای شناخت عمیق‌تر ویژگی‌های شخصیت و به تبع آن جامعه خواهد بود، چه بسا که این شناخت راهگشای رسیدن به حل معضلات و مشکلات فردی و جمعی در دنیای امروزی گردد. دنیایی که انسان‌های سرگشته‌ای را در خود جای داده که برای رسیدن به هدف، در جدالی همیشگی با عالم درون و بیرون خود

هستند و به قول یوسف علیخانی «همه عشق‌ها و نفرت‌ها برای این بوده که کسی «خاما»یش را پیدا نکرده یا خاما را دیده و نشناخته و یا شناخته و نتوانسته به وصالش برسد» (علیخانی، 1400: 7).

بر این اساس، این طرح پژوهشی با رویکرد بررسی عنصر جدال و کشمکش از سه دیدگاه ادبی، روان‌شناختی و جامعه‌شناختی در رمان «خاما» صورت گرفته تا با پرداختن به وجوه شخصیتی یک فرد، کنش‌ها و واکنش‌های او را در برابر عوامل روانی و اجتماعی بررسی نماید و کشمکش‌های حاصل از این رفتارها و سازوکارهای رخ داده از جانب فرد را نمایان سازد.

2-1 بیان مسأله

هر داستان از اجزای متنوعی برخوردار است که پایه و اساس آن را تشکیل می‌دهند و عناصر داستانی خواننده می‌شوند. عناصر داستانی به هم پیوسته و جدایی‌ناپذیرند و تأثیر متقابل بر هم دارند. داستان نقل حوادث به ترتیب توالی زمان است و در هر اثر رشته حوادث را شخصیت‌ها به وجود می‌آورند؛ بنابراین شخصیت چیزی جز پدیدآورنده حادثه نیست و حادثه شرح و تصویر شخصیت است. تقابل شخصیت‌ها کشمکش را به وجود می‌آورد و شخصیت‌های مقابل، کیفیت ویژگی‌های آنان را بهتر می‌نمایانند. به بیان دیگر، طرح داستان همواره با کشمکش سر و کار دارد و جدال و کشمکش اساس حرکت داستانی است و حادثه، شخصیت، گفت‌وگو حتی صحنه در سایه کشمکش و جدال جای می‌گیرند.

یوسف علیخانی، نویسنده، پژوهشگر و مستندساز سینما، در فروردین 1354 در قزوین متولد شد. او فارغ‌التحصیل دانشکده ادبیات دانشگاه تهران است و رمان‌های «خاما»، «بیوه‌کشی»، «زاهو»، مجموعه داستان‌های «عروس بید»، «اژدهاکشان»، «قدم‌بخیر مادر بزرگ من بود»، به همراه چندین زندگی‌نامه از جمله داستان زندگی حسن صباح، صائب تبریزی، ابن بطوطه و «عزیز و نگار» (بازخوانی یک عشق‌نامه) را در کارنامه خود دارد، ضمن آن‌که مدیر نشر آموت هم هست. آثار او تاکنون برنده جایزه‌های متعددی از قبیل نامزد نهایی جایزه قلم زرین سال برای رمان «بیوه‌کشی»، برنده دهمین دوره جایزه کتاب سال حبیب غنی‌پور و نامزد نهایی جایزه مهرگان و نامزد دوازدهمین دوره جایزه کتاب فصل ادب برای نوشتن مجموعه داستان «عروس بید»؛ همچنین نامزد نهایی هشتمین دوره جایزه ادبی هوشنگ گلشیری و شایسته تقدیر در نخستین جایزه ادبی جلال آل احمد برای نوشتن مجموعه داستان «اژدهاکشان» و نامزد بیست و دومین دوره جایزه کتاب سال جمهوری اسلامی ایران و برنده جایزه ویژه شانزدهمین جشنواره روستا برای نوشتن مجموعه داستان «قدم‌بخیر مادر بزرگ من بود» شده است.

«خاما»، دومین رمان یوسف علیخانی، به گردهای منطقه ماکو می‌پردازد که به ارسباران و قزوین تبعید می‌شوند و در بستر این واقعه تاریخی داستان عشق میان خلیل و خاما را روایت می‌کند. این کتاب تاکنون 19 بار تجدید چاپ شده و مورد توجه ویژه و استقبال جامعه ادبی و مخاطبان عام قرار گرفته است و در نشست‌های ادبی بسیاری مورد نقد و تحلیل قرار گرفته است.

این پژوهش بر آن است تا به نقد و بررسی عنصر جدال و کشمکش به عنوان یکی از مؤلفه‌های ضروری طرح داستان در این رمان بپردازد؛ همچنین کشمکش‌های به کار رفته در داستان را از دیدگاه روانشناختی و جامعه‌شناختی مورد تحلیل و بررسی قرار دهد.

1-3 سابقه و ضرورت پژوهش

رمان و داستان یکی از بهترین جایگاه‌های ارائه و شناخت کنش‌های متقابل است. جدال، کشمکش و عکس‌العمل‌های افراد در برابر شرایط گوناگون همواره از موضوعات مشترک ادبیات و روان‌شناسی بوده و بسیاری از حوادث و اتفاقات و شخصیت‌ها نتیجه کشمکش روانی و عاطفی و مکانیسم‌های دفاعی است. علم جامعه‌شناسی نیز مملو از نظریه‌های مختلف درباره کشمکش و جدال بین عقاید و باورها است که جامعه‌شناسان معتقدند بر همین اساس انواع فرهنگ‌ها و آداب و رسوم ظاهر می‌گردد. بررسی و ریشه‌یابی این کشمکش‌ها می‌تواند، علاوه بر آشکار ساختن مفهوم نهفته در داستان، زمینه بررسی روانشناختی و جامعه‌شناختی اثر را نیز فراهم آورد. با در نظر گرفتن آنچه گفته شد و با توجه به این‌که رمان «خاما» داستانی کشمکش‌محور دارد؛ بنابراین پژوهشی با رویکرد بررسی عنصر جدال در این رمان امری مهم و ضروری می‌نماید.

با بررسی در سایت‌های معتبر علمی درمی‌یابیم تحقیقات بسیاری در زمینه بررسی عنصر جدال و کشمکش صورت گرفته است؛ همچنین بسیاری از نظریه‌پردازان ادبی، روان‌شناسان و جامعه‌شناسان با رویکردهای گوناگونی به موضوع کشمکش و جدال پرداخته‌اند؛ اما تاکنون پژوهش مستقلی با موضوع بررسی عنصر کشمکش در رمان خاما صورت نگرفته است. به برخی از پژوهش‌های مرتبط با موضوع؛ همچنین در پیوند با رمان خاما و یوسف علیخانی اشاره می‌کنیم.

- کتاب «جامعه متن و خشونت» که مجموعه‌ای از مقالات سندی مؤمنی، روان‌شناس و منتقد ادبی، درباره شش رمان معاصر است. او در این مقالات به تحلیل و بررسی رمان‌ها از منظر خشونت پرداخته است. یکی از مقالات این کتاب، مقاله «تبعید و خشونت» است که در آن رمان «خاما» تحلیل شده است. این کتاب در

سال 1400 در دو جلد و از طریق انتشارات شرق بنفشه روانه بازار گردید. همین مقاله در سال 1397، در همایش متن‌پژوهی ادبی نیز مطرح شده است.

- مقاله «بررسی عنصر جدال در دو روایت «خسرو و شیرین» از نظامی گنجوی و «مم و زین» از احمدخانی» توسط جیهاد شکری‌رشید (1398) در پژوهشنامه ادبیات کردی، سال پنجم شماره 1، پیاپی 7، نتایج حاصل از این پژوهش نشان می‌دهد که هر دو داستان، به وسیله کشمکش‌ها نیرو می‌گیرند و تحرک می‌یابند و این باعث شده است که کشمکش‌های موجود در هر دو روایت در پیشبرد داستان نقش بسزایی داشته باشند.

- مقاله «بررسی تطبیقی عنصر داستانی کشمکش و مکانیسم‌های دفاعی فروید در داستان فرود شاهنامه» از فخری زارعی و همکاران (1396) در نشریه علمی پژوهشی فنون ادبی، سال نهم، شماره 4، پیاپی 21، نتایج پژوهش نشان داد که در این داستان، انواع کشمکش‌های درونی، اجتماعی، ذهنی، گفتاری و جسمانی مشهود است. بسیاری از حوادث آن نتیجه کشمکش روانی و عاطفی و مکانیسم‌های دفاعی است.

- مقاله «بررسی عنصر کشمکش در داستان سیاوش» از سید کاظم موسوی و فخری زارعی (1387) در مجله نقد ادبی، سال اول، شماره سوم، نتایج نشان داد عنصر کشمکش که از برجسته‌ترین عناصر پیرنگ در داستان است و به نوعی جذابیت و چارچوب داستان را به دوش می‌کشد، از عناصر پرکاربرد و منطقی داستان‌های شاهنامه است. اگرچه به دلیل حماسی بودن اثر، کشمکش جسمانی بیش از دیگر کشمکش‌ها خود را نشان می‌دهد، زمینه‌سازی کشمکش‌های ذهنی، عاطفی و لفظی برای به بار نشستن کشمکش جسمانی، آن هم در یک مسیر منطقی که ویژه اوج عمل انسانی است، به گستره این داستان‌ها می‌افزاید.

- پایان‌نامه «بررسی ساختار پیرنگ در حکایت‌های تذکره‌الاولیا عطار نیشابوری» از اسماعیل صادقی (1394) در دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه رازی، این پژوهش به شکلی جامع به انواع کشمکش‌های موجود در حکایت‌ها پرداخته است.

- پایان‌نامه «تحلیل روانکاوانه دو رمان جنگ (پل معلق و زمین سوخته)» از زینب حاجی (1393) در دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه شهرکرد، این پژوهش دو رمان مذکور را با نگاهی روان‌کاوانه، مطابق نظریات زیگموند فروید (مکانیزم‌های دفاعی و نهاد، من و فرامن) و کارل گوستاو یونگ (کهن‌الگو و نمادهای کهن‌الگویی) مورد بررسی قرار داده است.

- پایان‌نامه «سبک‌شناسی دو رمان «بیوه‌کشی» و «خاما» اثر یوسف علیخانی» از مهناز پرویزی شاد (1400) در دانشکده ادبیات دانشگاه الزهراء، نتایج حاصل از این پژوهش، توجه ویژه نویسنده را به شیوه‌های

غیرمستقیم شخصیت‌پردازی، بهره‌گیری از عنصر خواب و خیال، اسطوره و نماد در جهت شناساندن شخصیت‌ها و ایجاد فضای موردنظر داستان و پیرنگ بسته با ساختاری محکم و مناسبات علی نشان داد.

- پایان‌نامه «تحلیل و مقایسه عناصر داستان رمان‌های بیوه‌کشی و خاما از یوسف علیخانی» از شهلا اخترى مقدم (1399)، دانشکده علوم انسانی دانشگاه یاسوج، در این پژوهش به تحلیل و مقایسه عناصر داستانی رمان‌های بیوه‌کشی و خاما پرداخته شده است و نتایج حاصله حاکی از این است که نویسنده در بیوه‌کشی، در قالب فضایی ترسناک، خیالی و وهمی، انگشت انتقاد بر سنت‌ها، باورها و عقاید بی‌رحمانه رایج در میان مردم گذاشته است و از رنج سنت‌ها و خرافات پوچ و دست و پاگیر عامیانه سخن گفته است. در رمان خاما حول محور عشق خلیل و خاما (شخصیت‌های اصلی رمان) از جنگ و تبعید و رنج سرگشتگی و آوارگی و از بین رفتن عشق، سخن به میان می‌آید. وجود عبارات‌ها و اصطلاحات مختص مردمان کُرد بر جاذبیت این داستان افزوده است.

- پایان‌نامه «بررسی عناصر داستان در کتاب‌های خاما و زاهو اثر یوسف علیخانی» از مجتبی فرهمند (1401) در دانشگاه پیام‌نور بجنورد، این پژوهش نشان می‌دهد بن‌مایه رمان خاما را انسان سرگردانی می‌سازد که اسیر حسرت رسیدن است.

1-4 اهداف پژوهش

هدف اصلی این پژوهش نقد و بررسی عنصر کشمکش در رمان خاما است و در این راستا انواع کشمکش‌های مطرح در داستان از دیدگاه جامعه‌شناسی و روانشناسی تحلیل گردیده است؛ همچنین تأثیر کشمکش و جدال در جاذبیت داستان و ویژگی‌های روانشناسانه شخصیت‌ها به‌ویژه شخصیت اصلی مورد توجه قرار گرفته است.

1-5 پرسش‌های پژوهش

- 1- چرا رمان خاما تا این حد کشمکش محور است؟
- 2- از دیدگاه روانشناسی انواع جدال‌های مطرح شده در رمان خاما کدام است؟
- 3- از منظر جامعه‌شناسی چه جدال‌های قومی و مذهبی در این کتاب مطرح شده است؟

1-6 روش اجرای پژوهش

روش اجرای این پژوهش به شیوه توصیفی تحلیلی و بر اساس مطالعات کتابخانه‌ای است. ابتدا منابع مرتبط با عناصر داستانی؛ همچنین نظریه‌های روانشناسی مرتبط با شخصیت و کشمکش مطالعه گردید. نقدها و مقالات مرتبط با موضوع و کتاب نیز بررسی شد. سپس بر اساس نظریات دفاع روانی فروید و نظریه انرژی روانی یونگ و دیدگاه‌های صاحب‌نظران ادبی، انواع کشمکش به کار رفته در داستان استخراج، بررسی و تحلیل گردید و شاهد و مثال‌هایی برای روشن‌تر شدن مطلب آورده شد. در نهایت نتایج حاصل جمع‌بندی گردید.

فصل دوم

مبانی نظری پژوهش

2-1 مقدمه

در این فصل، ابتدا به تعریف داستان و انواع آن و عناصر داستانی پرداخته می‌شود. در ادامه نظریه شخصیت کارل گوستاو یونگ عنوان می‌گردد؛ همچنین نظریه فروید درباره سه اصل شخصیت؛ یعنی «نهاد، خود، فراخود» و نظریه سازوکارهای دفاعی شخص مطرح می‌شود تا در فصل سوم علل رفتارهای شخصیت‌های رمان خاما که منجر به کشمکش‌های داستانی گردیده، بر مبنای این نظریه‌ها بررسی شود.

2-2 داستان

ساده‌ترین تعریفی که تاکنون برای داستان ارائه شده، کلام روایی منثور است که در آن تخیل بر واقعیت بیچربد، است. ای. ام. فورستر (1879-1970 م) رمان‌نویس و ادیب انگلیسی در کتاب جنبه‌های رمان، داستان را این گونه تعریف می‌کند: «داستان نقل وقایع است به ترتیب توالی زمانی - در مثل، ناهار پس از چاشت و سه‌شنبه پس از دوشنبه و تباهی پس از مرگ می‌آید و بر همین منوال. داستانی که واقعاً داستان باشد باید واجد یک ویژگی باشد: شنونده را بر آن دارد که بخواهد بداند بعد چه پیش خواهد آمد و برعکس ناقص است اگر کاری کند که خواننده نخواهد بداند که بعد چه پیش خواهد آمد و داستانی را که واقعاً داستان باشد فقط با این دو معیار می‌توان نقد کرد. داستان در حقیقت حقیرترین و ساده‌ترین ارگانیسم ادبی است، با این همه مهم‌ترین عامل مشترکی است که در همه ارگانیسم‌های پیچیده‌تری که به رمان معروفند وجود دارد» (فورستر، 1384: 42).

سیما داد، مؤلف فرهنگ اصطلاحات ادبی، معتقد است داستان در ادبیات، اصطلاحی عام است و در زبان فارسی مترادف با قصه، حکایت، افسانه و سرگذشت می‌آید؛ همچنین انواع مختلف ادبیات داستانی نظیر داستان کوتاه، داستان بلند و رمان را شامل می‌شود. او تفاوت داستان با قصه و حکایت را در برخورداری از عناصر پیرنگ، شخصیت‌پردازی، گفت‌وگو و زمان و مکان می‌داند. (داد، 1371: 126).

با این تعاریف توالی زمانی و ایجاد تعلیق جهت ایجاد اشتیاق در مخاطب دو ویژگی ضروری داستان هستند. از طرفی داستان با رمان متفاوت است و بارزترین وجه تمایز آن وجود رابطه علی و معلولی و تکنیک، در رمان است.

داستان نگاه نویسنده به زندگی را نشان می‌دهد و در تلاش است تا سازگاری عواطف و افکار را به تصویر بکشد. جوزف شیپلی در فرهنگ اصطلاحات ادبی جهان در تعریف داستان آورده: «داستان اصطلاح

عامی است برای روایت یا شرح و روایت حوادث. در ادبیات داستانی عموماً داستان دربرگیرنده نمایش تلاش و کشمکشی است میان دو نیروی متضاد و یک هدف» (میرصادقی، 1394: 43).

داستان در معنای خاص خود با ادبیات داستانی هم‌معناست و شامل انواع قصه، رمانس، داستان کوتاه و رمان است.

1-2-2 قصه

آثار عامیانه‌ای که کوتاه یا بلند هستند و از دیرباز، سینه به سینه نقل شده و به نسل بعدی رسیده‌اند، تحت عنوان قصه شناخته می‌شوند. قصه‌ها معمولاً نویسنده‌ای ندارند و شفاهی هستند و نقل یا کاتبی آن‌ها را تعریف و به شکل نوشته در آورده است. زبان قصه‌ها به محاوره و زبان گفتاری نزدیک است و مملو از ضرب‌المثل‌ها و لغات و اصطلاحات عامیانه است.

در ادبیات فارسی، همه آثار خلاقه‌ای که پیش از مشروطیت تحت عنوان حکایت، افسانه، سرگذشت و اسطوره در متون آمده است، قصه خوانده می‌شوند. میرصادقی در کتاب عناصر داستان در تعریف قصه می‌نویسد: «معمولاً به آثار خلاقه‌ای که در آن‌ها تأکید بر حوادث خارق‌العاده بیشتر از تحول و تکوین آدم‌ها و شخصیت‌هاست، قصه می‌گویند» (میرصادقی، 1394: 30).

درحقیقت حوادث هستند که قصه‌ها را می‌سازند و شخصیت‌ها نقش کمتری دارند و کمتر نیز دچار تغییر و تحول می‌شوند. اغلب قصه‌ها پایانی اخلاقی و خوش دارند و مهم‌ترین ویژگی آن‌ها عبارت است از: پیرنگ ضعیف، کلی‌گرایی و خرق عادت.

2-2-2 رمانس

رمانس در قرن دوازدهم و در کشور فرانسه رایج شد. واژه رمانس¹ به معنی زبان محلی جدیدی بود که از زبان لاتین مشتق می‌شد. در معنای دیگر رمانس به کتاب‌هایی گفته می‌شد که از زبان لاتین ترجمه شده و به زبانی محلی نوشته می‌شد. رمانس شباهت زیادی با داستان‌های بلند ایرانی دارد؛ اما مهم‌ترین تفاوت آن‌ها در پایان داستان و نتیجه اخلاقی آن است.

¹ . Romance